

ISPARTA MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ

Yrd. Doç. Dr. NURİ KÖSTÜKLÜ

Yakın tarihimizde Millî Mücadele döneminin fevkalâde bir yeri vardır. Zira bu dönem, Türk milletinin, Türk devletinin istiklâlinin ve kaderinin tayin edildiği, büyük gailelerin yaşandığı yılları içine alır. Ancak günümüze kadar yapılan araştırmalarda, Millî Mücadele tarihinin bütün yönleriyle ele alınıp, ilmî olarak ortaya konduğu söylenemez. Özellikle Mustafa Kemal Paşa önderliğinde teşkilâtlanıp vücut bulan Türk istiklâl hareketinin başarıya ulaşmasında çok önemli hizmetleri görülen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bugün dahi tam tespit edilmiş değildir. Kaldı ki, bu cemiyetler Millî Mücadele azminin oluşması, Mustafa Kemal'in direktiflerinin halka intişarı, Kuva-yı Milliye'nin teşkil ve ikmali ve kamuoyu oluşturulması gibi pek önemli hususlarda en büyük sorumluluğu yüklenmiştir. Durum böyle olunca, Millî Mücadele'nin tam ve doğru olarak anlaşılabilmesi için öncelikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin araştırılarak ortaya konulması zarureti çıkmaktadır.

Bu çalışmamızda, Denizli'nin batısında kurulan cepheye fevkalâde yardımlarda bulunan, hatta millî davanın haklılığını mitinglerle ve protestonamelerle yurt içine ve yurt dışına duyurmak için pek büyük gayretler sarfeden Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bütün yönleriyle ele alırken, şimdiye kadar ihmal edilmiş Millî Mücadele döneminin önemli kuruluşlarından olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin genel karakteri hususunda da bazı ipuçları ortaya çıkacaktır. Araştırmamıza konu olan cemiyeti incelerken ilk olarak kuruluş öncesi gelişmelere bakmamız gerekmektedir.

Mütarekeden sonra bazı yerlerde olduğu gibi, Isparta'da da cemiyetler kuruldu. Bunlardan Tahirpaşazade Hafız İbrahim'in kurduğu Cemiyet-i İlmiye¹, millî teşkilâtlanmanın öncülüğünü yaptı. Süleyman Turgut'un (Akkaş) başkanı olduğu Gençler Yükselme Cemiyeti de bu gaye için çalıştı². Yunan işgali başlar başlamaz, Isparta'da miting ve protestola-

¹ Bu cemiyetin, merkezi İstanbul'da bulunan Cemiyet-i İlmiye ile hiçbir organik bağı yoktur.

² Turgut Akkaş, "İbrahim Demiralay", Ün- Isparta Halkevi Mecmuası, Nisan 1939, sayı: 61.

rın tertibinde bu cemiyetlerin önemli rolü oldu. 20 Haziran 1919'da yapılacak miting için Cemiyet-i İlmiye adına hükûmete müracaat edildi ve izin alındı^{2a}. Miting sonunda yayınlanan 21 Haziran 1919 tarihli beyannamenin altına ise "Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti Namına Tahir Paşazade İbrahim" imzası kondu³. Buradan anlaşıldığına göre, Cemiyet-i İlmiye aynı zamanda "Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti" idi; ve ileride resmen kurulacak olan Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temelini oluşturdu. Bir gün sonra 22 Haziran'da Başkan İbrahim Eğirdir, Yalvaç, Ş. Karaağaç, Uluborlu müftülükleriyle belediye başkanlarına ve umum ahaliye bir telgraf göndererek, "muhafazasına dinen mecbur olunan mübarek vatan" için Isparta teşkilâtı bünyesinde teşkilâtlanmaya davet etti⁴. Bazı yerlere de heyetler gönderdi. 23 Haziran'da makine başında durumu, Konya vilâyetine ve 2. Ordu Müfettişliği'ne bildirdi. 2. Ordu Müfettişi Küçük Cemal Paşa, Başkan İbrahim Bey'e verdiği cevapta: "harekât-ı vatanperveranenizden dolayı zât-ı âlilerine, memleketin halkına teşekkür ve selâmlar ederim, teşkilâta hacet yoktur"⁵ demesine rağmen, aynı gün 1779/100 sayılı gizli bir telgraf ile, teşkilâta devam etmelerini ve Burdur Ask. Şb. Bşk. ile haberleşmesini emretti⁶. Bu arada köy ve ilçelere iki gün önce gönderilen beyanname de hemen etkisini gösterdi ve oralarda teşkilâtlanma başladı.

Konya Valisi Cemal Bey, Hafız İbrahim Bey'in tutuklanıp İstanbul Divan-ı Harbî'ne gönderilmesi için Isparta Mutasarrıfı Talat Bey'e baskı yapıyordu. Ancak 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın elaltından desteklemesinin de tesiriyle teşkilâtlanmaya hız verildi. Her köye varıncaya kadar teşkilât kuruldu⁷. Hatta verimli çalışabilmek için, daha sistemli bir teşkilâtlanmaya gidildi. Buna göre, Isparta merkez 8, nahiyeler 3, ve her köy bir muntıkaya ayrıldı. Buralarda mahallî heyetler kuruldu. Merkezdeki 8 muntıkaya Cemiyet-i İlmiye kurucu üyelerinden tayinler yapıldı⁸.

^{2a} İbrahim Demiralay'ın Hatıraları (İDH), s.12, (yayınlanmamış, şahsî arşivimizdedir. Bu hatıraları İbrahim Demiralay'ın oğlu Sayın Kemal Demiralay bize lütfetmişlerdir. Kendisine burada teşekkür ediyorum).

³ Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne Ait Yazışmalar (İMHCY), (Şahsî arşivimizdedir), No: 26; Celal Bayar, Ben De Yazdım, C.7, İstanbul 1969, s. 2127.

⁴ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Keçiözü", Atatürk Yolu, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Kasım 1988, sayı: 2, s. 258.

⁵ İDH, s.13.

⁶ İDH, s.66. Bkz., Ek: 1.

⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 1, Ankara 1985, s.63.

⁸ İDH, s. 62-63.

Bu tarihlerde (7-8 Temmuz 1919) toplanan I. Nazilli Kongresi'ne Isparta'dan, yanına gençlerden Uçkurcuzade Ali Efendi verilerek, Müderris-eski müftü- Hacı Hüsnü (Özdamar) gönderildi⁹. Böylece, Kongre sonunda seçilen Nazilli Heyet-i Milliyesi ile de irtibat kurulmuş oldu.

Ağustos 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin talimatı gereği teşkilât üyelikleri için seçimler yenilendi ve oybirliği ile eski kadro yine seçildi¹⁰. Buna göre şu şahıslar yer aldı. Başkan: Tahir Paşazade Hafız İbrahim, Üyeler: Tahir Paşazade Hüsnü, Bodurzade Hacı Hasan, Ciğerzade Hacı Mustafa, Emin Alizade Hacı Arif, Müderris Şerif, Mevlâ Ali Dede, Ask. Şb. Reisi Nurullah, 68. Alay 3. Tb. K. Yzb. Hüsnü, Müderris Hacı Hüsnü, Müftü Şakir, Jnd.Bl.K.Yzb. Mustafa, Posta Müdürü Kahvecibaşının Mehmet, Kaçkızade Hacı Ahmet, Bezirgânzade Hacı Hafız İbrahim, Rüştü Çavuş, Em.Tğm. İbrahim, Uçkurcuzade Ali, Akkaşzade Süleyman Turgut ve Süleyman Efendiler¹¹. Başkan Hafız İbrahim'in Isparta'da bulunmadığı zamanlarda, başkanlığa Ask. Şb. Bşk. Nurullah vekâlet ediyordu¹². İsimlerini verdiğimiz Isparta teşkilâtının bu kurucu üyelerini sosyal yapıları açısından tahlil ettiğimizde aşağı-yukarı çıkan sonuç şudur: Din adamı veya din kültürü ağırlıklı 5 kişi, asker 5 kişi, eşraf veya esnaf 9 kişi, bürokrat 1 kişi. Bu veriler bize, Isparta'da her kesimden halkın Millî Mücadele'yi desteklediğini ve bu maksatla teşkilâtlandığını gösteriyor. Toplumun her kesiminden destek alan böyle bir teşkilât muhakkak ki güçlü olacak ve büyük hizmetler verecektir.

Ancak, İstanbul Hükümeti'ne sadık bazı mahallî mülki idareciler, Isparta ve havalisindeki millî teşkilâtları engellemeye çalışıyorlardı. Bu durum Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti Başkanı tarafından Heyet-i Temsiliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya kurye ile bildirildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, bu gibi hareket eden vali, mutasarrıf ve kaymakamların değiştirilmesi emrini verdi. Heyet-i Temsiliye üyelerinden Refet Bey (Bele) ile Beyşehir Süvari Alay K. Kayserili Nazım Bey Konya'da Vali Cemal üzerine; Ş. Karaağaç Süvari Bl.K.Yzb. Fevzi Ş. Karaağaç ve Yalvaç'a; Hafız İbrahim ve Mülâzım Hasan Bey Eğirdir ve Isparta'ya, 68. A.K.

⁹ Celal Bayar, *a.g.e.*, C. 7, s. 2229; Ayrıca, C. Bayar'ın Hacı Hüsnü Efendi hakkında gözlemleri ve takdiri için bak., *a.g.e.*, C. 7, s. 2230-31 taban notu.

¹⁰ İDH, s.19.

¹¹ İDH, s.20; Bu şahısların çoğu Cemiyet-i İlmiye'nin kurucu üyeleridir. Akkaşzade Süleyman Turgut ve Uçkurcuzade Ali, Gençler Yükselme Cemiyeti üyesidir.

¹² Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Klasör: 114, Fihrist: 53188. 17.10.1935 tarihli bu belgenin altında "Heyet-i Milliye Reisi Nurullah" imzası bulunmaktadır.

Cevdet Bey Burdur üzerine taklib-i hükûmete memur edildi¹³. Hafız İbrahim ve beraberindeki kuvvet 16 Eylül 1919'da Eğirdir'de devlet dairelerini işgal etti ve idareye elkoydu¹⁴. Bu arada millî harekete karşı önceleri mütereddit davranan Mutasarrıf Talat Bey'in Isparta millî teşkilâtını benimsediğini ve desteklediğini belirtmesi üzerine, mutasarrıflık makamına elkoymaya gerek kalmadı. Hafız İbrahim ve beraberindeki kuvvet muhtemelen 17 Eylül'de Isparta'ya geldi ve bütün engeller kalktığı için 21 Eylül'de Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kuruldu¹⁵. Muhtemelen aynı hafta içinde Isparta Mutasarrıflığı İstanbul hükûmeti ile irtibatını kesti ve Heyet-i Temsiliye'ye bağlandı¹⁶.

Bu zamana kadar gayr-i resmî olarak faaliyet gösteren, yer yer değişik isimler alan Isparta Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti veya Heyet-i Milliyesi bundan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak alenî olarak çalışmalarını sürdürdü. Teşkilât bünyesinde dört şube oluşturuldu. Bunlar: 1 - Maliye Şubesi (gelir ile), 2 - Harekât-ı Milliye Şubesi (asker alma ve asayiş ile), 3 - Levazım Şubesi (Cephe ve efrad ihtiyacını temin ile), 4 - Kasa Şubesi (hesap işleri ile) meşgul olmak üzere görev bölümü yapıldı¹⁷.

Bütün bu faaliyetler, 27 Eylül 1919'da bir telgrafla Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya rapor halinde takdim edildi. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal 28 Eylül'de gönderdiği cevapta, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni faaliyetlerinden dolayı taltif etti ve başarılar diledi¹⁸.

Ekim 1919'dan itibaren Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Isparta'da bütün kuvveti eline aldı ve yegâne otorite oldu. Öyle ki, Askerlik Şubesi'ne de elkoydu. Şube yazıcısı, cemiyetin tayin ettiği Yd.Sb. Çakmakcızade Hilmi ve Uçkurcuzade Ali'nin emrine verildi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti cephe için asker celp etmeye başladı¹⁹. İstanbul ile muhabere tamamen kesildi ve Isparta'ya girip çıkanlar kontrol altına alındı²⁰. Sancak dahilinde içki,

¹³ İDH, s.19.

¹⁴ İDH, s.20; Bu sırada Eğirdir'de bulunan Hürriyet ve İtilâf Fırkası Isparta Şb.Bşk. Süleyman Sami, eserinde 22 Eylül tarihini vermektedir (Süleyman Sami, Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi, İstanbul 1983, s.349). Bu tarih yanlış olmalıdır.

¹⁵ İDH, s.20.

¹⁶ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Klasör: 1, Dosya: 2, Fihrist: 55.

¹⁷ İDH, s.22.

¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, Dosya: 14, Fihrist: 52. Bkz., Ek: 2.

¹⁹ İDH, s.22.

²⁰ Süleyman Sami, *a.g.e.*, s.350.

kumar ve diğer eğlenceler yasaklandı. Bu durum bir emirle ilçe Heyet-i Milliyelerine de tebliğ edildi²¹. Başkan Hafız İbrahim Bey'in ifadesiyle, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Isparta'daki otoritesi açısından "âdeta ufak bir devlet gibi" icraat yapmaya başladı²².

Diğer taraftan Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele'nin haklılığını göstermek için yabancılar nezdinde de çeşitli teşebbüslerde bulundu. Nitekim, Antep, Urfa ve Maraş'ta Fransız işgaliyle başlayan mezalim, 10 Ekim 1919'da itilâf devletleri mümessillerine ve Hariciye Nezareti vasıtasıyla Avrupa ve Amerika basınına gönderilen bir yazıyla protesto edildi²³. Öteyandan İstanbul'da itilâf devletleri mümessillerine 18 Ekim 1919'da gönderilen bir başka protestonamede, Yunan zulümleri dile getirilerek, "Kuva-yı İslâmiye'nin galeyanını teskin için Yunanlıların bir an evvel İzmir'den def ve ihraç edilmesi" istendi²⁴.

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu tür teşebbüslerde bulunurken, bir taraftan da itilâf devletlerinin -özellikle İtalyan ve Yunanlıların- gerçek niyetlerini ve kamuoyunda olup bitenleri öğrenmek istiyordu. Bu maksatla 19 Ekim'de Heyet-i Temsiliye'ye bir telgraf gönderildi. Telgrafta, muhtemel bir düşman işgaline karşı mukavemete hazır olduğu bildirilerek, bu konuda başka ne gibi tedbirler alınması gerektiği hususunda Heyet-i Temsiliye'nin tasvip ve emirleri beklendi²⁵. Buna benzer daha birçok telgraflar gönderildi. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği cevapta; itilâf devletlerinden hiçbirinin Türkiye hakkında iyi niyet taşımadığını, özellikle İngilizlerin en zararlı olduğu ve İslâm düşmanı İngiliz hükümetinin Yunan, İtalyan ve Fransız işgallerinin teşvikçisi olduğunu belirtti²⁶. Mustafa Kemal aynı yazısında; işgallere karşı mukavemete acilen hazırlanılması gerektiğini, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tüzüğü'nün teşkilât hakkındaki hükümlerinin uygulanmasını cihet-i askeriyenin bu konudaki yardımından azamî faydalanılmasını emretti.

²¹ IMHCY, No: 164.

²² İDH, s.22.

²³ IMHCY, No: 179.

²⁴ IMHCY, No: 189.

²⁵ IMHCY, No: 194.

²⁶ ATASE Arşivi, Klasör: 35, Dosya: 135, Fihrist: 11; Klasör: 310, Dosya: 44, Fihrist:

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu şekilde Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emirler doğrultusunda icraat yaptı. Bu tarihlerde Meclis-i Mebusan seçimleri için hazırlıklar yapılıyordu. Nihayet 30 Kasım'da mebus seçimleri sona erdi ve Isparta'dan Polis Müdürü Ispartalı Seyfullah Efendi ile babası Ispartalı olan Harbiye Nazırı Küçük Cemal Paşa mebus seçildiler²⁷. Cemal Paşa'nın İstanbul'da olması dolayısıyla, yalnızca Seyfullah Efendi'nin bu konuda mütalâası alındı ve Hafız İbrahim tarafından Heyet-i Temsiliye'ye bildirildi²⁸. Seyfullah Efendi 30 Aralık'ta Isparta'dan Ankara'ya hareket etti²⁹.

Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapıldığı bu sıralarda, Türkiye'nin kaderinin sözkonusu yapıldığı Londra'da İkinci Büyükelçiler Konferansı başlamıştı (22.12.1919)³⁰. Türkiye'nin de davet edilme ihtimalinin bulunduğu bu konferansa, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kendi çapında etki yapabilmek düşüncesiyle 24 Aralık'ta cemiyet önündeki meydanlıkta bir miting düzenledi³¹. 15.000 kişinin katıldığı mitingün sonunda alınan kararlar İstanbul'da İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya temsilcilerine, Sadrazamlığa, Dahiliye ve Hariciye Nezaretlerine, İstanbul'daki bilumum yabancı gazetelere gönderildi³². Kararlar arasında, tamamıyla masum ve mazlum olan Türk milleti hakkında Wilson prensiplerinin uygulanması yer alıyordu. Bu konferansın yapıldığı günlerde Atina hükûmeti de Anadolu'da Rumlar tarafından müstakil bir hükûmet kurulmasına gayret ediyordu. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yunan hükûmetinin teşebbüsünü duyar duymaz İstanbul'da İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya temsilcilerine 7 Ocak 1920'de bir yazı göndererek, Atina hükûmetinin bu faaliyetlerini protesto etti³³. Öteyandan, Tahkik Heyeti'nin de tespit etme-

²⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 1336, s.138; İDH, s.93; Süleyman Sami, *a.g.e.*, s.342; Seyfullah Efendi'nin yerine daha önce Cemal Paşa'nın dayısı Hamdi Paşa Eğirdir'den mebus adayı seçilmişti. Ancak Cemal Paşa dayısı Hamdi Paşa'nın adaylığına muvafakat göstermedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal 12. Kor. K. vasıtasıyla gönderdiği telgraf-ta, Isparta'dan Hamdi Paşa yerine diğer bir uygun kimsenin adaylığını istedi (ATASE Arşivi, Klasör: 310, Dosya: 44, Fihrist: 36). Sonunda Hamdi Paşa yerine Müftü Şakir Efendi'nin kardeşi Seyfullah Efendi aday gösterildi ve mebus seçildi (İDH, s.28).

²⁸ ATASE Arşivi, Klasör: 310, Dosya: 44, Fihrist: 51-2; Aynı belge IMHCY No: 226'da kayıtlıdır. Seyfullah Efendi mütalâasında, mebusların İstanbul'a gitmeden önce Eskişehir'de toplanması fikrine katılıyor.

²⁹ ATASE Arşivi, Klasör: 310, Dosya: 44, Fihrist: 71.

³⁰ G. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.1, Ankara 1970, s.81.

³¹ IMHCY, No. 268.

³² IMHCY, No: 259.

³³ IMHCY, No: 293.

sine rağmen, Yunanlıların insanlık dışı katliamları sürdürmeleri üzerine 11 Ocak'ta Yunanlıların bu davranışları itilâf devletleri nezdinde ayrıca protesto edildi³⁴.

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti özellikle Yunan işgallerine karşı bu şekilde bazı siyasî teşebbüslerde bulunurken, diğer taraftan askerî tedbirlere başvurmakta gecikmedi. Aynı bir araştırma konusu olarak ileride ele alacağımız gibi Ocak 1920'den itibaren Yunan kuvvetlerine karşı Sarayköy Cephesi'ne pek çok gönüllü kuvvet gönderildi. Hatta bunların yiyecek, giyecek vs. ihtiyaçlarının çoğunluğunu Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti karşıladı.

Diğer taraftan Ocak sonlarından itibaren Maraş'ta Fransız baskısı artmaya başlamıştı. Hatta öyle ki, Fransızlar, Fransız üniforması giydirilmiş Ermenilerle birlikte³⁵ belki de tarihin en büyük mezalimlerinden birini icra ediyorlardı. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Maraş'taki bu olayları öğrenince İstanbul'daki itilâf devletleri temsilcilerine, Hariciye Nezareti vasıtasıyla Amerika ve Avrupa basınına 29 Ocak'ta gönderdiği telgrafla durumu protesto etti³⁶. Bir hafta sonra da 7 Şubat 1920'de Maraş mezalimine karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önderliğinde büyük bir miting düzenlendi³⁷. Maraş mezaliminin bütün şiddetiyle devam etmesi üzerine Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yine aynı makamlara bir protestoname daha gönderdi. Protestonamede, devam eden bu vahşetin "insanlık tarihinin lekesi" olacağı bildirildi³⁸.

Bilindiği üzere, aynı günlerin önemli olaylarından biri de 16 Mart'ta İstanbul'un resmen işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasıdır. Bazı milletvekilleriyle birlikte Isparta Milletvekili Küçük Cemal Paşa'nın Malta'ya sürüldüğü haberi Isparta'ya³⁹ geldiğinde, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hemen Antalya'da İtalyan temsilcisi vasıtasıyla Japonya, İsveç, Hollanda, İtalya, Amerika, Fransa ve İspanya siyasî temsilcileri nezdinde işgal olayını protesto etti. 22 Mart tarihini taşıyan protestonamede, İstanbul'un cebren işgali, Türk varlığını imhaya yönelik bir hareket olarak değerlendirildi.

³⁴ IMHCY, No: 305.

³⁵ G. Jaeschke, *a.g.e.*, C. 1, s.86.

³⁶ IMHCY, No: 344.

³⁷ ATASE Atatürk Özel Arşivi, Dosya: 1336/13-4, Fihrist: 3-80.

³⁸ IMHCY, No: 459.

³⁹ Süleyman Sami, *a.g.e.*, s.355.

rildi. Medenî âlem için yüzkarası olan bu haksız tecavüzün kaldırılması istendi⁴⁰.

Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra Heyet-i Temsiliye Ankara'da millî bir meclisin toplanmasına karar vermişti. Diğer sancaklarda olduğu gibi, Isparta'dan 5 milletvekili seçilip Ankara'ya gönderilecekti. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hemen faaliyete geçti. Isparta merkezden Hafız İbrahim, Müderris Hacı Hüsnü (Özdamar), Belediye Reisi Nadir (Süldür) Efendilerle, Uluborlu'dan Hacı Tahir, Yalvaç'tan İsmail Remzi Beyler milletvekili seçildiler⁴¹. Milletvekillerinin Isparta'dan ayrılacakları gün halk, Isparta'nın girişinde Pîrî Efendi Türbesi önünde toplandı. Önce Mutasarrıf Talat Bey bir konuşma yaptı. Arkasından, üzerinde cephe kıyafeti olduğu halde Hafız İbrahim kürsüye çıktı ve yaptığı konuşmada, şartlar ne olursa olsun İslâmiyet'e has olan manevî feyz ve kuvvetli azm ile bütün düşmanların tahakkümünü kıracaklarını söyleyerek halka veda etti⁴². Bu veda konuşmalarından sonra aynı gün (10 Nisan) milletvekilleri Ankara'ya hareket ettiler. Hafız İbrahim Bey'den boşalan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na, daha önce Cemiyet'in 6 Nisan 1920 tarih ve 80/9 kararıyla üyelerden Mevlevî Şeyhi Ali Dede vekâleten tayin edilmişti⁴³.

Isparta Milletvekili Hafız İbrahim Bey, yaklaşık dört ay Ankara'da kaldı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın tensibiyle Isparta, Burdur ve havalisindeki millî cemiyetleri irşad ve cepheye gönüllü toplamak gayesiyle Isparta'ya gönderildi. Hatta Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nce kendisine, yetkili olduğuna dair, bir de belge verildi⁴⁴. Hafız İbrahim bundan sonra teşkilâtın başında olduğu halde, Kuva-yı Milliye teşekkülünde fevkalâde hizmetler verdi.

Hafız İbrahim uzun bir süre Isparta'da kaldıktan sonra, Ankara'ya TBMM'ndeki görevine döndü. Bu sırada Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na Mevlevî Şeyhi Ali Dede seçildi. 25 Mart 1921'de

⁴⁰ İDH, s.40.

⁴¹ Aynı; Süleyman Sami, *a.g.e.*, s.355; Naci Kum, Yalvaç Armağanı, 1925 (Basılmamış yazma nüsha, Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi Kütüphanesi No: 315'te kayıtlı).

⁴² İkaz Gazetesi (Afyon), 15-4-1936, sayı: 204'den naklen Kemal Ünal, "İbrahim Demiralay'a Aid Hatıralar", Ün, Isparta Halkevi Mecmuası, Mayıs-Haziran 1939, sayı: 62-63, s.878 vd.

⁴³ İMHCY, No: 387.

⁴⁴ ATASE Arşivi, Klasör: 787, Dosya: 12, Fihrist: 39-1; İDH, s.44. Bkz., Ek: 3.

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edilen bir rapordan anlaşıldığına göre, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu şu şahıslardan oluşuyordu: Başkan: Mevlî Şeyhi Ali Dede, Üyeler: Posta ve Telgraf Müdürü Mehmet Efendi, Jan.Bl.K. Mustafa Bey, Müderris Şerif Efendi, Tahir Paşazade Hüsni Bey, Bezirgânzade Hacı Hâfız İbrahim Efendi ve Bodurzade Hacı Hasan Efendi⁴⁵.

Kuruluşundan itibaren teşkilât yapısına ve faaliyetlerine temas ettiğimiz Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti herhalde bu kadro ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin lağvına kadar faaliyet göstermiştir.

⁴⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, Dosya: 14, Fihrist: 61-2. Bkz., Ek: 4.

نورده
۹
کیمور لوده بما هدیبه نطقه منتهه اننده بره واغده نطقه
منتهه اننده بره -

شتر ضرور وایکینجی اردو منتهه فریبده جمال بابشا حضرت ننده ۴۴/۶/۴۵
تاریخ و ۷۷۹ لورودی تلفاتنا ماعالی ده کوکلای ضیاد لنامه بما هدیبه
کرامتزه باخا هه قشکر لاله ضیاد لاله برابر وظیفته و طینه لرینه جان و
یورکده هالیشر لرینه لوصیه بیور و لور . تبلیغی ایله همتیکور لکیم انتم

۴۴
۴۵
شتر برابر

نورده
کیمور لوده کولایه بلنجه قیدینه مامور اننده
تسکیلوت و دام ایداس ایکنجی اردو و انتظامکنک براه و اون بوکونکی
ارمن اتقنا سندره . بتور موجود نیکز له تسکیلوت جیالیشیکز جهکنه
امیری آیروجه ویریم جکده . اسبار لکه بما هدیبه
لورده
طهرینه ناره

بیردور قانم ریاسته
تسکیلوت و دام و ذات نیکز له منابره ایتمیز اردو نشتکنکی
اسیدره . صورت و تسکیلوت و سرکته و منتهه لقیما تکی اعلا بیور لره
اسبار لکه بما هدیبه لرینه
طهرینه ناره

Ek : 1-2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın Isparta'daki millî teşkilâtlanmayı desteklediğini gösterir bazı yazışmalar (IMHCY).

